

УДК 324:94(41/99)(477/“1873–1914”)

О. Шеремета,
В. Шумлянський

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ТА УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ У ПИТАННЯХ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ У 1873–1914 рр.

Розкрито еволюцію австрійської виборчої системи від куріальної до введення загального виборчого права, виникнення та ескалацію україно-польського політичного конфлікту в питаннях відповідності виборчої системи національним інтересам населення Галичини та всієї Австро-Угорської імперії.

Ключові слова: парламентаризм, куріальна система, загальне виборче право, влада, Галичина, Австрійська імперія.

Впродовж XIX ст. на долю українців з Галичини важливий вплив мали два зовнішньополітичні фактори – входження під владу Габсбургів та процес загальнослов'янського відродження першої половини XIX ст.

Європейська демократія та цінності парламентаризму, про які українці з Галичини дізнавались з австрійської конституції, дозволили їм за півстоліття докорінно змінити суспільну психологію, перетворити селянські маси з мовчазного “бидла” на активних громадян, які наполегливо борються за свої політичні та національні права.

Україно-польські відносини визначали соціально-економічне, політичне та культурне життя Галичини XIX ст. Водночас вони здійснювали значний вплив на життя Австрійської імперії, особливо у сфері виборчої системи. Поняття “галицькі вибори” стали символом обману, фальсифікацій та смерті виборців. Саме особливості протистояння українців та поляків під час виборів до віденського парламенту та Галицького сейму покладено в основу цього дослідження.

Актуальність статті ґрунтується на тому, що вивчення та врахування досвіду передвиборчих протистоянь у минулому дозволить знайти оптимальні шляхи вирішення проблем виборчої системи сучасної багатонаціональної України.

Метою статті є комплексне дослідження етапів формування австрійської виборчої системи, участь у її реформуванні українців та поляків, особливості проведення виборів у Галичині та їх наслідки.

Історіографію цього дослідження, зокрема у питаннях польсько-українських відносин та діяльності органів управління Австро-Угорської імперії, становлять наукові праці В. Кульчицького [1], О. Сухого [2], К. Левицького [3], Б.-Т. Цюцюри [4], Ю. Михальського [5] І. Вінярські [6], О. Аркуші [7], І. Чорновола [8] та інших.

Перший досвід політичної боротьби та парламентаризму українці з Галичини здобули під час “Весни народів” у 1848 р. Конституція від 25 квітня 1848 р. проголосила Австрію конституційною монархією, надавши населенню певні демократичні права і свободи.

У липні 1848 р. серед 96 депутатів від Галичини та Буковини до першого парламенту Австрії було обрано 35 українців з Галичини. Саме тут відбулася перша парламентська

промова українця – депутат Капушак виступив із доповіддю про складне становище українських селян.

На цьому етапі боротьби гострого українсько-польського протистояння ще не спостерігається, оскільки українці висувають питання економічного та культурницького напрямку, а поляки борються за відновлення Речі Посполитої. Після придушення цісарем революції українсько-польське політичне протистояння завмерло.

На новий рівень боротьба українців та поляків щодо національних прав у процесі виборів вийшла у 1860-х рр., коли після поразок у війнах із франко-італійським союзом та Пруссією австрійці змушені були провести реформування держави з уведенням демократичних прав та свобод.

За австрійською конституцією від 21 грудня 1867 р., яка діяла в Австрії, зокрема в Галичині та Буковині, до жовтня 1918 р. в Австрії діяв двопалатний парламент – рейхсрат (Державна рада). Його сенат – Палата панів, у кількості 250 – 300 осіб, призначалась імператором із найвідоміших магнатів та представників кліру. За 50 років існування у верхньої Палаті панів було лише 10 українців.

Для вибору 150 депутатів Галицького крайового сейму, який створювався у 1861 р., та 353 депутатів нижньої палати рейхсрату – Палати послів із 1873 р. вводилася станова чотирьохкуріальна система виборів на основі майнового цензу, зокрема:

- до першої курії (великої земельної власності) належали великі землевласники, які платили від своїх володінь не менше 100 – 200 золотих ринських (корон) державного податку. Вони голосували безпосередньо за свого кандидата;
- до другої (міської) курії обиралися депутати від найбільших міст серед духовенства, службовців, учителів, адвокатів, лікарів, власників майстерень тощо;
- третя курія (торгово-промислових палат) – представляла купців і фабрикантів, які голосували через своїх представників у палатах;
- четверта курія (сільські громади) – до виборів допускалися сільські жителі, які платили по 20 та більше корон річного податку.

Голосування в курії сільських громад було двоступеневим. У громадах обиралися виборщики (вальмани), які вже потім обирали безпосередньо депутатів. Один виборщик обирався на 500 виборців. Виборщика обирали усно абсолютною більшістю голосів. Так само усно й відкрито виборщики обирали депутата. Це відкривало можливості для масових зловживань під час виборів. Поміщики, які платили не менш як 50 ринських податку, ставали виборщиками без обрання.

У 1896 р. запроваджувалася додаткова (від народу) загальна курія. До неї включалося все доросле населення, яке сплачувало більше 8 корон податку, зокрема й ті, хто голосував у перших чотирьох куріях. Депутати розподілялися таким чином, що по першій курії одного депутата обирали, наприклад, у Галичині, 64 поміщики, а по п'ятій – аж 69 697 виборців [9].

Куріальна система виборів обмежила коло виборців, однак українське населення, яке становило 13% населення Австрії, у 1879 р. висувало до парламенту лише 3 депутатів із 353, а у 1897 р. – 11 із 425. Так, у 1901 р. поляки мали у Палаті послів 72 депутати (з них курія великої земельної власності – 21; торгово-промислові палати – 3; міська курія – 13; курія сільських громад – 22; п'ята курія від народу – 13). Українців представляли 9 депутатів, з них: від курії сільських громад – 7; п'ята курія від народу – 2 [10]. Якщо порівняти, то в межах двох останніх курій, в яких зосереджувалося більшість виборців, співвідношення польського та українського представництва було приблизно 3,9 до 1, хоча загалом по

всіх куріях – 8 до 1. Отже, тільки за рахунок куріальної виборчої системи представництво поляків у австрійському парламенті порівняно з українцями збільшувалося більш ніж у двічі.

Вибори до Галицького крайового сейму відбувалися за куріальною системою терміном на 6 років. До складу сейму автоматично за посадою входили 9 вирилістів – митрополити, єпископи і ректори Краківського та Львівського університетів. Депутати у 4 куріях розподілялись таким чином:

1. У середньому 52 великі землевласники, які належали до першої курії, обирали одного депутата, тобто 2400 поміщиків (0,4% загальної кількості населення) мали забезпечено 44 депутати (29,3% мандатів).

2. Представники великої торгово-промислової буржуазії входили до другої курії, об'єднаної у трьох (Львів, Краків, Броди) торгово-промислових палатах – 3 депутати.

3. Одного депутата третьої курії, до якої входили міська буржуазія великих міст, а також чиновники і представники вільних професій (адвокати, лікарі та ін.), обирали 2264 виборці цієї курії. Всього третя курія мала 20 депутатів.

4. І, нарешті, правиборців у сільській курії було 650 586 осіб (90,8% від загальної кількості виборців), але обирали вони всього 46,0% депутатів, тобто на одного депутата припадало 8764 виборці. Всього четверта курія мала 74 депутати [11].

Відсутність серед українців багатих землевласників та представників буржуазії позбавляла українців можливості мати суттєве національне лобі у галицькому сеймі та Палаті послів австрійського парламенту.

Життя вимагало від галицьких українців створення власної еліти, яка би захищала інтереси українського народу перед віденським двором. Оскільки землю захопили польські магнати, а промисловість Галичини залишалась у зародковому стані, галичани вимушено робили ставку на формування еліти через освіту. Саме тому протягом 60 – 80-х рр. XIX ст. галицькі народовці зосередили свої зусилля на просвітницькій роботі серед українського населення, самоусунувшись від політичної боротьби.

Цим скористалися поляки, які сформували чітку вертикаль влади у Галичині та узгодили її з Віднем. Куріальна система виборів задовольняла польську національну спільноту, яка формувала панівну частину Галичини і через те володіла політичною владою у краї. Вибори відбувалися під керівництвом поляків, із масовими порушеннями, на які українці не знаходили гідної відповіді.

Водночас польський тиск мобілізував українців для захисту національних прав. Політична боротьба українців упродовж другої половини XIX ст. зосереджувалась на вирішенні двох основних завдань:

1. Збільшення кількості українських послів (депутатів) до галицького крайового сейму та австрійського рейхсрату.

2. Боротьба за зміну існуючої куріальної системи виборів на загальне виборче право.

Протистояння сприяло піднесенню національної та політичної свідомості українців Галичини, яка поступово переростає в “Український П’ємонт”. Як наслідок, у 80 – 90-х рр. XIX ст. польсько-українські взаємини в Галичині характеризуються наростанням соціальної та національної напруженості [12].

У 90-х рр. XIX ст. національний рух на західноукраїнських землях вступив у політичну стадію розвитку під керівництвом політичних партій. Свідомі народні маси поступово стають реальною основою українського національного руху. До нього, як

дуже впливова сила, долучається греко-католицьке духовенство на чолі з митрополитом А. Шептицьким.

Відтоді польським політикам вдавалося утримувати незначну кількість українського представництва лише завдяки системним правопорушенням на виборах. Боротьба за кожний мандат депутата велася всіма доступними методами. Поширилось явище підкупів виборців, яке в Галичині отримало назву “хрунівства” – від напівміфічної постаті селянина М. Хруня, що нібито продавав голос за ковбасу та горілку.

Апогеєм україно-польського протистояння під час виборів стають так звані “баденівські” 1897 р. до Державної ради, що супроводжувались особливо брутальними правопорушеннями. Вибори проводилися з допомогою війська і поліції та супроводжувалися великою кількістю постраждалих: 8 убитих, 29 поранених і понад 800 громадян ув’язнених [13]. До парламенту увійшли 63 поляки і 9 українців.

Наполеглива багаторічна боротьба українців та сприятлива зовнішньополітична ситуація нарешті дали свої результати, коли 26 січня 1907 р. було прийнято нове законодавство про вибори до рейхсрату. Віденський парламент надалі складався із двох палат, верхню з яких – Палату панів – призначав імператор. Але для вибору депутатів Палати послів вводилося загальне, рівне таємне голосування для всіх повнолітніх громадян чоловічої статі, які досягнули віку 24 років. Кількість депутатів Палати послів зростала від 425 до 516 членів, також представництво Галичини збільшувалося з 78 до 106 депутатських місць [14].

Територію Галичини було поділено на 70 виборчих округів: 34 міських одномандатних та 36 сільських двомандатних [15].

У Східній Галичині створювались 21 міський та 19 сільських виборчих округів, з кожного міського округу обирали по 1 депутата, з кожного сільського – по 2 [16]. Міські округи обирали депутатів – поляків, оскільки міста були полонізованими. У 9 з 19 сільських округах, де переважали українці обирали депутатів-українців, а у 10 округах із змішаним населенням – одного українського і одного польського депутатів. Таким чином, для українського населення було визначено лише 28 із 106 (26,4%) депутатів Палати послів, хоча українське населення становило 54,5% Галичини згідно з переписом населення від 1900 р. У двомандатних округах для обрання першого депутата треба було 50% відданих голосів плюс один голос, а для другого – лише 25% [17].

Новий виборчий закон засвідчив, що поляки знову досягнули вигідних для своїх національних інтересів умов, оскільки законом визначалася подвійна дискримінація українців. По-перше, по всій імперії виборчі округи обирали одного депутата, і лише в Галичині утворювалося 36 двомандатних сільських округів. По-друге, по всій території імперії виборчий округ створювався, якщо кількість жителів у громаді перевищувала 500 осіб, а у Галичині – 1200 осіб.

На початок ХХ ст. українці в Австро-Угорській багатонаціональній імперії були, після німців, чехів і поляків, четвертим за кількістю народом та становили 13,21% населення, а виборчий закон 1907 р. надавав українцям лише 6,4% парламентських мандатів. Виявилося, що одного депутата віденського парламенту обирало 109 тисяч українського населення, тоді як італійці – 45 тис., німці – 44 тис., румуни – 57 тис., словенці – 51 тис., поляки – 66 тис. [18].

Реформа виборчої системи до австрійського парламенту 1907 р. дозволила збільшити українське представництво у рейхсраті, де пропорція змінилася із 8 до 1 на користь польських депутатів у 1901 р. до 2,5 до 1 у 1907 р. Також реформу до віденського

парламенту українці використали як зразок боротьби за зміну виборчої системи до Галицького сейму.

Традиційно під час виборів 1907 року українці поділилися на два ворогуючі табори: москвофільство та українство, яких активно “стравлювали” між собою поляки [19]. Три українські політичні партії Галичини об’єднали свої зусилля у виборчій боротьбі. Їм протистояли всі польські політичні сили, які створили єдине передвиборче об’єднання під назвою “Рада народова”, яку очолював Т. Ценський [20].

Вибори 1907 р. до австрійського парламенту забезпечили українцям 27 мандатів від Галичини та 5 мандатів від Буковини, зокрема 17 націонал-демократів, 3 радикали, 2 соціал-демократи, 5 москвофілів і 5 буковинських послів. У рейхсраті українці з Галичини та Буковини об’єдналися і створили Русько-український клуб у складі 30 осіб, який розпочав парламентську боротьбу за права українців у складі Австро-Угорщини [21].

Поляки з Галичини у виборах 1907 р. до австрійського парламенту здобули 76 депутатських мандатів. Але вони це сприйняли як поразку, посиляючись на перепис населення від 1900 р. Українські кандидати здобули 45,75% всіх голосів виборців, хоча в Галичині нараховувалося лише 42,2% населення, що розмовляло українською мовою, а на польських кандидатів припало 50,82% голосів, хоча 54,76% населення розмовляло польською [22].

Оскільки поляки результати виборів до віденського парламенту 1907 р. сприйняли як поразку, вони вирішили взяти реванш під час виборів до Галицького сейму, які відбувалися 25 лютого 1908 року за старою куріальною системою. Для забезпечення перемоги на виборах поляки посилили терор проти українців, оскільки відчували підтримку намісника Галичини А. Потоцького [23]. Очевидці подій згадували усну вказівку намісника А. Потоцького керівникам повітових староств “стинати голови” кандидатам від українських партій [24].

6 лютого 1908 р. на Бучаччині був убитий жандармами український агітатор М. Каганець. У відповідь 12 квітня 1908 р. студент Львівського університету М. Січинський із словами: “За вибори! За Каганця!” трьома пострілами з револьвера убив галицького намісника, графа А. Потоцького. Хоча всі українські партії Галичини та Українська греко-католицька церква в особі митрополита А. Шептицького офіційно засудили вчинок М. Січинського, визнаючи тільки парламентські методи досягнення мети, але поляки відповіли погромали українських установ, які тривали три дні [25].

Українці знову вимагали загального і рівного виборчого права в Галицький крайовий сейм. У визначенні числа мандатів вони виходили переважно з етнічного складу населення, тому поляки враховували і податкову силу народів, а щодо цього українці значно поступалися. Щоб їх почули, українці заблокували прийняття бюджету на 1913 р., який вони поставили у пряму залежність від сеймової реформи. Апогеєм політичної кризи став розпуск Галицького сейму весною 1913 р.

Вибори, що відбулися 30 червня 1913 р., дозволили українцям здобути 31 депутатський мандат [26]. Українські депутати знову заблокували роботу галицького сейму. Для підтримки галицьких депутатів українські депутати рейхсрату фактично також заблокували його роботу. Тому австрійський уряд вирішив будь-що провести сеймову виборчу реформу, щоб покласти край протистоянню між поляками і українцями в Галичині.

Виборча реформа Галицького сейму передбачала введення прямих і таємних виборів із збереженням 6 виборчих курій (великої власності, торговельних і промислових

палат, промислових об'єднань, сільських громад і містечок, цензової міської, загальної міської), яких уже не існувало в інших краях Австрії. Засобом забезпечення національних інтересів був національний кадастр, відповідно до якого всі виборці поділялися за національністю і голосували винятково за кандидатів своєї національності. Також надалі залишався інститут вирилістів, серед яких передбачалося місце для ректора майбутнього українського університету в Галичині.

Право вибору отримували всі ті, хто обирав депутатів до парламенту. Кількість депутатів зростала з 150 до 228, з них українці гарантовано отримували 62 мандати, або 27,2% мандатів, що дозволяло їм впливати на рішення сейму з принципових питань. За ними закріплювалися посади віце-голови сейму, заступника голови і члена Крайового комітету, визначалося представництво в комісіях крайового органу влади.

У липні 1914 р. австрійський імператор Франц-Йосип I санкціонував новий виборчий закон, розпустив Галицький сейм і призначив нові вибори на жовтень 1914 р. Проте у зв'язку з початком Першої світової війни закон про вибори до галицького сейму 1914 р. чинності не набув.

Отже, поляки з Галичини протягом усього періоду існування Австро-Угорської імперії прагнули зберегти та розширити свої привілеї. На цьому шляху вони добилися значних успіхів і всі закони, які стосувалися життя у Галичині, віденський уряд узгоджував із ними.

Українці фактично розпочинали політичну боротьбу з поляками на дуже не вигідних для себе умовах – без фінансової підтримки, без керівників і навіть без визнання їх окремим народом імперії. Але правильно обрані цілі та наполегливість, тісний зв'язок із потребами народу дозволили українцям з Галичини стати вагомим гравцем політичної боротьби як в імперії загалом, так і у Галичині зокрема.

Боротьбу за життєво необхідну реформу виборчого законодавства до віденського рейхсрату та Галицького сейму українці виграли лише частково, оскільки фактично виборчий закон, сформований за польським проектом, обмежував виборчі права українського населення краю. Звичайно, реформа виборчого законодавства до Галицького крайового сейму вдалася українцям вдалішою, але Перша світова війна перекреслила всі здобутки.

Література

1. Кульчицький В. С. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини [Текст] / В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко [та ін.]. — Львів : Тріада плюс, 2002. — 88 с.
2. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст. [Текст] / О. Сухий. — Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. — 226 с.
3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 – 1914 рр. [Текст] / К. Левицький. — Львів : Накладом власним з друкарні о. Василян у Жовкві, 1926. — 736 с.
4. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію / Т. Б. Цюцюра // Український історик [Текст]. — Вип. 1/4 (65/68). — Рік XVII. — С. 23—44.
5. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX ст. (1902 – 1914) [Текст] / Ю. Михальський. — Львів : Каменяр, 2002. — 166 с.
6. Winiarski I. Rusini w Radzie Państwa (1907 – 1908) [Текст] / I. Winiarski. — Lwów : [Z drukarni udziałowej], 1909. — 78 s.

7. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1896 рр. [Текст] / О. Аркуша. — Львів : НАН України ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. — 174 с.
8. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861 – 1901 рр. (нарис з історії українського парламентаризму) [Текст] / І. Чорновол. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — 288 с.
9. Кульчицький В. С. Апарат управління... — С. 29.
10. Тищик Б. Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) [Текст] : навч. посіб. / Б. Й. Тищик. — Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — С. 71.
11. Мікула О. Антинародна сутність Галицького крайового сейму / О. Мікула // Право України [Текст]. — 2003. — № 1. — С. 130—132.
12. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку ХХ століття у Галичині / Ю. Плекан // Питання історії України [Текст] : зб. наук. стат. кафедри історії України Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. — Т. 9. — Чернівці : “Зелена Буковина”, 2006. — С. 94—99.
13. Новий виборчий закон // Діло [Текст]. — 1897. — 20 берез.
14. Наші округи виборчі і нові закони виборчі до Ради Державної [Текст] — Львів : Народна Рада, 1907. — 52 с.
15. Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 10, спр. 171, арк. 33.
16. Новий виборчий закон // Діло [Текст]. — 1907. — 17 січня.
17. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців ... — С. 23—44.
18. Протест Галицької Русі від “Народної Ради” [Текст]. — Львів : [б. в.], 1906. — 2 с.
19. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом... — С. 117.
20. Михальський Ю. Польські політичні партії... — С. 90—92.
21. Левицький К. Історія політичної думки... — С. 444.
22. Winiarski I. Rusini w Radzie Panstwa... — S. 18.
23. Левицький К. Історія політичної думки... — С. 468.
24. Там само. — С. 469.
25. Вчорашні погроми // Діло [Текст]. — 1908. — 14 квіт.
26. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом... — С. 177.

**O. Sheremeta,
V. Shumlyanskyi**

STAGES OF FORMATION OF THE ELECTORAL SYSTEM IN THE AUSTRO-HUNGARIAN STATE AND UKRAINIAN AND POLISH CONFLICTS IN THE ISSUE OF ITS REFORMATION IN 1873 – 1914

The evolution of the Austrian electoral system from curial to the introduction of universal suffrage, the emergence and escalation of the Ukrainian and Polish political conflict in matters of electoral system under the national interests of the entire population of Galicia and the Austro-Hungarian Empire is revealed.

Key words: parliamentarism, curial system, universal suffrage, power, Galicia, Austrian Empire.